Николаєві Кочеранюкові з Великого Села на поклін

Оба і в попелі ми грались,
Оба ходили й гнізда драть,
Обом і чупер обрубали,
Оба ходили й франка знать,
І солоного моря пити,
Обом нам дали і абшити;
Оба чи в діло, чи гулять —
Як рідний брат із рідним братом.
І в парі, брате, ми, мабіть,
На той помашеруєм світ,
Як ті два близнюки на небі!
Да там, мабіть, нас ще не треба, —
Пожиймо, брате, лучче тут,
Де ще гуляють, грають, п'ють.
Воліє циган нам заграти,
Ніж ті попи, товсті, пузаті,
Нам вічну пам'ять мають гути.
Да що вже буде, то вже буде,
А ми до діла, побрати'!
Коли немає що робити
Ані за що біду пропити,
Коли слота січе — а ти
В сегельбі, друже, в жменю дуєш,
То я сідаю та віршую
(Не так-то я, як вражий нуд!)
От сяду си та що-небудь
Таке утешу, що аж дивно!
А щоб віршоване те мливо
Борше мололось, — а я взяв
І кому-небудь го завдав —
От як би се тобі, мій брате!

Чи ще нагадуєш ту хату,
Тоту хатиночку в гаю,
Геть аж за місто на краю,
У кучерявій черемшині?
Донині, братику, донині
Не може серденько забуть...
Дурне ти серце!.. Ану, в кут,
Ви, давні думи, — бо заплачу!..
Пішло то серденько козаче
До циган в найми... Що ж робить!
Що серцю любе — лиш любить.
Чи як ти кажеш, друже-брате?
Ти добре радив, коли ж кляте
Годі навчити було!.. Гляв —
І, як у той крутіж, упав
У ті прокляті чорні очі!
І хочеться, і ще ся хоче —
Хоть серце зна, що пропадає —
У ту хатиночку у гаю!
.....
Да що ж я маю нарікать —
Хіба не вірне вна любила?
О боже правий, боже милий,
Один, один я виноват:
Одного серця було мало!
А як коханого не стало —
Тоді я догадавсь, коли
Той гострий ніж, бо затроєний
Таков отрутою, що й гинуть,
І жити годі!.. А ти знав
І все казав, — а я не слухав...
Де вже в кохання того уха! —
І ю втопив, і сам пропав!

Прийми ж, брате Николаю,
Оцю мою думу
Да ще й другими дай читати,
Най вчаться розуму
Та з коханням не жартують —
Кохання не жарти!
Серце наше невеличке
Не тяжко роздерти,
А загоїть єго тяжко:
Криваве і згине...
То не болить, пане-брате,
Що підеш в могилу
З неубитим цілим серцем —
А болить з убитим!
Ліпше на сім білім світі
Душу загубити,
Як серденько зарізати!
Уб'єшся — спочинеш,
А так — годі в світі жити,
І гинуть не згинеш.
Чи як кажеш, Николаю?
Хтозна, може, й брешу!..
Да що робить: коли зачав —
Нехай вже допишу...

Du, braunes Kind, was starrst du so
Hidden in die silbernen Wellen?
Neubauer

ПРОЛОГ

У неділю вранці-рано
В'ють залізо два цигани.
А у лісі в матридуні
Сидить собі пишно-думно
Циганочка молодая —

Матридуну обриває —
Та й словами промовляє:

"Матридуно, матридуно,
Кривавії квіти!
Чо я така нещаслива
В широкому світі?
Чого мене убивають,
Як теє залізо?
Чо він мене не зарізав,
Ножем не зарізав
На неділю в опівночі?
Була б я не знала,
Як він з другов кохається,
Мене забуває, —
Той невірний багацький син...
А я го кохала,
Я му волю учинила,
Я все єму дала,
Усьо, усьо!.. Матридуно,
Єдина ти моя, —
Я го вірне полюбила...
Гоя, гоя, гоя...
Горе моє несповіте!
Я вірне любила!..
Я він лишив свою Цору,
Він мене покинув,
Ні ту квітку серед степу,
Стоптану ногою.
О!.. я єго нагодую,
Я єго напою —
Да не медом, не ситою,
Як досі поїла!
Матридуно, матридуно,
Кривава та біла, —

Я тобою го напою...
Гоя, гоя, гоя!..
Доле моя нещаслива,
Доле моя, доле!.."

Пішла лісом, ридаючи,
Під березов сіла;
То сміялась-реготалась,
То плакала-мліла,
То знов коси розплітала,
То знов заплітала.
А цигани Нестерюка
У шатрі співали:

"Під білою березою —
недоле моя!
П'є Нестерюк з циганочков
в неділю до дна.
— Циганочко-волошечко,
анумо здоров!
— Чого в тебе, Нестерюку,
на полах да кров?
— Циганочко-волошечко,
я кругав'я вбив,
А він мені рантух-полу
кров'ю да збрудив.
— Гой-гой, ти мій Нестерюку,
не птаха це кров!
— Цить-цить, душко-циганочко!
Анумо здоров!
— Здоров, білий Нестерюку,
пий, серце, до дна!..
Поховали Нестерюка
в вівторок до дня.
А циганка чесалася

да коси плела...
Засміялась — та у воду:
долів поплила".

І

Кохайтеся, пани-браття,
Коли серце воля,
Тільки з серцем не жартуйте
З дівочим ніколи!
Бо го легко розкохати,
А тяжко впинити:
Кого вірне полюбило,
З тим вірне полюбило,
З тим хоче і жити.
А не зможе — чого жити?
Краще у могилу —
Аби тільки з милим,
Аби тільки без розлуки!
Отак, пани-браття:
Коли годі кохатися,
Навіщо займати!?

Помер старий козак Соколій,
І ввесь маєток, бач, остав
По Соколієві удові:
Лани, степи, одая, став,
Стайні, побої прехороші,
Скриней чи три, чи штири грошей;
А що вже син — так що легінь!
Щоб добрим людям хоч усім
Такого козака діждатись!
Чи до роботи, чи гуляти —
Він перший на цілий окіл.
Недурно звали го й Сокіл,
Бо був раз парубок за себе!

Да лиш одна му була хиба:
З циганков покохавсь — та й ну!..
Да я не дуже і вину
Даю єму, бо раз циганка:
І в таліянина, і в франка
Таке я диво не видав!
Уздрів наш Марко — та й пропав,
Як той метеличок у цвіті!..
Коби на сім веселім світі
Очей лиш чорних не видать:
Побачив — вже й вдавився кат
І серцем, і душев, і волев!
Чи будь вірлом, чи будь соколом —
Вони приборкають на час!..
Так, бачите, і Марко наш
Гостив у світі. Бідний Марко!
Так б'ється, в'ється за циганков,
Аж пропадає! Що ж робить?
На те ми люди, щоб любить
Дівоче серце... Не іначе!..
А мати журиться та плаче,
Аж в стіни головов товче,
Та аж на колінках го молить:
— Покинь, покинь ту дику долю!
Люди стикаються — покинь!
Згадай, хто ти, і чий ти син,
І що у парі вам не бути!
Не діждала б я була чути
Такові речі!.. Онде ніж:
Возьми го, сину, та доріж
Нещасну матір!.. Поховаєш,
А на гробу ся повінчаєш
З циганкою!..

— Боже, боже!
Чо плачете, мамо?
Думаєте, що я справді
Циганку кохаю
Чи там з дівок яку-небудь? —
Не мав би-м роботи!
Я їх много перелюбив
Людям на охоту.
Нащо ліпше і кохати? —
А я вже сам, мамо,
Хотів її покидати,
Як учув, що слава
Пішла селом недобрая...
Я не люблю слави.
А хоть тоту дуритиму,
Котру згадаю,
А вженитися вже мушу,
Щоб мовчали люде.
Я женюся! А дівками
Потом хоть воду
Гатитиму — тільки буде!
Хорошов уродов
І вкрай світа їх загулиш —
Ледачі, та й тільки!
Пошукайте ж мені, мамо,
Хорошої дівки,
Але з грішми — чуєте?
Та й будемо сватать.
А як підем — то перший раз
Я, мамо, у хаті
І не гляну на дівчину:
Вона одуріє!
О, я їх налогу знаю!
Так, мамо, що вмію

Я згадувать ті зазулі? —
Отак, паніматко!..

Виймив люльку, зажог губку
Та й вийшов із хати
Сміючися. А удова
На сто коньох їде!
Ухопила ціпок в руки —
Пішла до сусіди,
Щоб гарнесенько порадитись,
Як дальше робити
І де би то невісточку
Багату добити;
І такі-то часом люде
Бувають на світі!
Не все золото та срібло,
Що в очі ся світить;
Не всім треба дати віру,
Хто каже, що любить...
Да нехай це! Побачимо,
Що далі буде.

II

Хто шукає, той і найде,
Як то люди кажуть.
І Маркові вишукали
Таку, що й за князя
Не сором би — таке чудо!
Що красна, що врода,
А що віно: лиш гай один —
За днину не сходиш,
А про решту і не кажи!
От взялись за діло:
Зговорили, злагодились,
А в другу неділю

Вже й рушники Катерина
З кедрової скрині
Подавали — кращий Марку...
А сама аж гине,
Що погляне на легіня!
Да легінь не конче
Нев журиться. Сидить собі
Веселий, як сонце,
Та з газдами розмовляє,
Торги якісь ладить.
А Орлиха (се би теща)
Така уже рада,
Що аж гуля! "От господар!
Значно, що господар".
Соколиха собі рада,
Що з багатим родом
Посвахалась. Лиш Катруся
Думає-гадає,
Як то вона жити буде!
Чому ж не займає
Той царевич мальований?..
І сльози линули.
А Орлиха: — Що ти робиш?
Щоб я і не чула
Твоїх плачів! Він — господар:
Єму інше діло,
Моя доню, у голові,
Як за ручку білу
Істискати. Утрись, дочко!..

Отакі-то люди:
Вони судять — як нас видять,
Не заздрівши в груди,
Чим то серце потайливе
У нас нишком грає!..

А що Марко мій розумний
За столом гадає?
Нехороше він гадає:
Серце одурити,
Свіже серденько дівоче.
Неситий, неситий,
Нерозумний мій легіню!
Ти, друже, не знаєш,
Що то серце хоть маленьке,
А світ підбиває —
Цілий цей світ незмірений...
Така божа воля!
Не бо — серце орудує
Усев наша долев.
А де розум хоче вершить —
Пропав-єсь навіки!..
Серце першим, серце старшим
Паном чоловіка!

Уже зорі погасають,
Ранок наступає,
Устав Марко із-за стола,
Домів ся збирає.
— А що, мамо, хіба підем?
— Посидь ще, соколе! —
Просить теща. — Та я б сидів,
Так робота в полі,
Паніматко. Тепер весна!
— Нічо, нічо, сину!
Й я так люблю!.. От господар!
Но де Катерина,
Де вна ділась? — Лишіть, нене:
Може, пішла спати,
Протомилась — лишіть єї!
— Золотий мій зятю!

Як жалує свою рибку...
Розумний — та й годі!
Та як кажеш, мій соколе:
Остає при згоді?
На пречисту? — На пречисту.
Що слово, то слово!
— Нічо, синку! Добраніч же!
— Ідіте здорові,
Та й приходіть до нас зчаста,
Аби обізнатись
З Катрусечкою! Чи як кажеш?
— За то вже не знаю,
Паніматко: тепер весна —
Чи нам часу стане!
Да я буду приходити...
Ходім!.. — Попрощались.
Марко пішов. А Орлиха
Гуля по господі
Та аж свище, така рада:
"Господар — та й годі!"

І отакі часом люди
Бувають на світі!
У них срібло, у них злото,
Усе, що ся світить,
Як в тих дітей нерозумних, —
А такі щасливі
В широкому сему світі!
Таки своє мливо
Молотимуть, сіятимуть
До самого гробу,
А ще, може, і в гріб возьмуть!
"Господар — та й годі!"
Лиш та Катря безталанна
Не ликує з мамов:

Лежить собі у кімнаті,
Умита сльозами.
"Колись прийду... нема коли!.. —
Він мене не любить!
Боже, боже: себе й мене
Він марно загубить!
Так... не любить! — я виділа!..
Чого ж бо я плачу,
Коли ми ще ні вінчані?..
О, єго побачить —
Гірше шлюбу... що то шлюби!..
Що буде, то й буде:
Я без нього жить не можу!
Чому ж він не любить?.."

III

Сяють зорі, місяць оре,
Люди спочивають;
Серед шатра циганського
Вогник погоряє —
То палахне, то потахне.
А дівка-циганка
Сидить собі підпершися:
"А де ж гордий Марко,
Що то личко не цілує
Та ті чорні коси
Не розплете, не грається,
Як бувало досі? —
Нема Марка: заручений!
Десь у свої рибки
Сю темную ніч ночує!.."
І циганка швидко
Втерла сльози, бо хтось іде!
Хіба кучерявий

Єї Марко?.. Ні, не Марко,
Не доля кохана!..

— Чи спиш, душко-циганочко?
Втвори, сизокрила!
Побила мня на сім світі
Лихая година
Та нещасна! — А ти ж відки?
— Та я з-за Кедриня.
— Там, де вдова Соколиха
Посватала сина
З багачкою? — Се я ж сама!
Сама я, голубко!..
А він мене не кохає,
Він мене не любить,
Він мене не любить, сиза, —
Я се добре знаю!
А я єго вірне люб'ю;
Гину, пропадаю
За невірним!.. Боже, боже!
О боже наш, боже!
Ти ж сам знаєш, що без нього
Я жити не можу...
Ні, не можу я так жити!..
Чому ж він не любить?
Чи я в світі не хороша,
Чи чув серед люди
Недобрую яку славу?..
Ні, моя ти зоре:
Я не хочу, щоб він любив,
Лиш най заговорить
Яке слово довподоби!
Лиш най хоть подурить,
Що мня любить, — я повірю!..
Чо ж ти так похмуро

Подивилася на мене?
Може, й ти любила?
Тож вір мені, моя пташко,
Повір, сизокрила,
Як то болить!.. Може, тебе
Отак не боліло?..
Циганочко! Циганочко,
Ти не знаєш зілля,
Щоб він любив мене одну?
Що хочеш, даю ти,
Лиш зроби так, аби любив!..
Або дай отрути
Напитися, нехай гину!
Я не можу жити!..
— Цить, сердечко, цить, рибочко!
Щось будем робити,
Аби єго приборкати!
І я таке знаю...
Я ще гірше в світі знаю...
Не те "не кохає", —
А кохає та покине!..
О, моя ти зоре, —
Ти ще цего не зазнала...
Да щоб і ніколи
Не зазнала цего горя!
А я його знаю!..
Минулося... Коли хочеш,
Я тебе нараю.
Ось на тобі цю плящинку:
Дай це у напою
Єму випить по шлюбові —
Відразу загоїть
Твоє горе, моя зоре...
Полюбить відразу!
Та не забудь, моя пташко,

Що це тобі кажу:
По шлюбові — у напитку!..
— Нічо, моя кришко! —
Заплатила, вийшла з шатра,
А циганка нишком
Засміялась — аж зайшлася!
І гарячі сльози
Посипались з очей чорних
"Боже, боже, боже...
Боже, боже!.." Як стояла,
Так упала в спузу!..
А Катруся, вертаючи
По зеленім лузі,
Чобана си виспівує:
"Ой у полі, у гаю
Чобан хлопців корняє:
— Гей ви, хлопці, молодці,
Скажіть моїй дівочці,
Нехай мене не любить,
Марно літа не губить! —
А дівчина учула —
До ворожки майнула?
— Що, бабусю, робити?
Лишив чобан любити!
— Ой на, доню, коріня
З-під білого каміня
Та звари го у пиві
Всему світу на диво! —
Став ся корінь варити —
Став ся чобан журити;
А ще корінь не вкипів —
А вже чобан прилетів
До дівчини-душки
У білі подушки!"

IV

Після пречистої в неділю
Да після першої зляг мир:
У Орлихи-вдови весілля!
Сутки, гостинець, хата, двір —
Набито народу, аж гнеться!
А у мальованій світлиці
Позолочена молода
Поза кедровими столами
Сидить собі між дружечками,
Як тая тихая вода, —
Гордого князя дожидає.
А тут нараз як не заграють
Єго музики в воротах!
І молодий, як райський птах,
Своїм буланим в сріблі-злоті
Перелетів нові ворота —
Боярів півсотця за ним!
Стрільба гукнула, звівся дим,
А доки браття не успіли, —
Уже й в світлицю улетіли.
І молодий, як той сокіл,
Коло Катрусечки вже й сів
Та й цмок! — в личко тото рожеве.
А сам охіч, а сам веселий,
Аж сам дивується!
— Брати!
А много прийде заплатить
Вам за сестру, мою царицю?
— По келепу, по порошницях! —
Крикнули браття.
— Прибивай!
— Ні, не б'ємо ще! Ще додай
Двісті червінців!
— Триста буде!..

А вна, як той листок, на груди
Єму і впала...
— Марку мій!
Марку — життя моє єдине!
Що я наплакалась... і нині...
Я думала... О, друже мій,
Прости мені — я вже не буду!..
Марку, о Марку! — ти вже любиш,
Ти любиш вже мене?.. А я,
Я думала, що ти не любиш! —
І знов прилипла му на груди. —
О, доле щасная моя!

Боже ти мій, раю ти мій!
Я з щастя загину!..
Марочку мій, життя моє!
Ану, мій ти милий, —
Сього мідку солодкого,
Що я наточила!
— Для чого б ні, серце моє?
Здоров, моя мила!
Здоров, серце! Будем жити
Вовік без розлуки!
Я вже забув давну... пиху.
Дай, сердечко, руку,
Ще й ті губки... Здоров, мила!
На наше кохання!..
Видиш, рибко, як я випив?
Ні каплі не стало
У пугарі! Який добрий!..
Щоб наші прибутки
Такі добрі та солодкі...
— Нене, де ви?.. Люди!
Як посинів!.. Марку, що ти!?
— Рятуй, душко, — гину!

Ох, як пече у сердечка!..
Як гарячов шинов,
Жже, душко, мя!!! — Умер, умер!
Марку, за що?.. Марку!..
Під вікном хтось зареготавсь:
— За бідну циганку!..

Кохайтеся, пани-браття,
З ким серденьку воля,
Лиш з циганков не кохайтесь,
Єдині, ніколи!
Бо циганка вміє кохать,
А впинить не вміє.
У ній серце — не то сонце,
Що навесні гріє,
А залізо, в грані гріте —
Спече тя, небоже!
Може, думаш підсунуться? —
Не можеш, не можеш!..
Як до шини гарячої
Прикипиш — загинеш...
Браття мої войськовії,
Братикі єдині.

ЕПІЛОГ

Зеленіє на цвинтарі
Висока могила, —
А кого в ню поховали,
Кого вна покрила?
Препишного того Марка! —
Така його доля.
А та моя Катрусечка,
Та моя небога,
Тото дитя безталанне
З чаркою ся грає!

— А так, мамо, що він любить?
Він мене кохає,
Мій Марочко. О, він любить!..
Внесіть мені меду.
Внесіть, внесіть!.. — Нащо, доню?
— Внесіть, мені треба,
Циганочка так казала!
Я його напою —
Він полюбить мене, мамо,
Все лихо загоїть!
А так, мамо, — він полюбить?..
О, він мня кохає!..

А під пишнов жеребинов
В зеленому гаю
Сидить собі циганочка,
Плете чорні коси;
То засмієсь, то зайдеться,
То знов заголосить:
"Жже, душко, мя!" — "Умер, умер!
Марку, за що?.. Марку!"
А під стінов засміялось:
"За бідну циганку!"